

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

HT 2010

LUNDS UNIVERSITET

Av: Tina Lundquist

Handledare: Eva-Malin Antoniusson

Abstract

The purpose of this study was to enlighten the young people leaving care's thoughts and feelings towards aftercare. What are their experiences, what do they have to say about aftercare and how well do their opinions match updated research and the knowledge and experience that social workers possess? To be able to highlight young people's views, I have interviewed two young adults; one who is currently involved in aftercare and one that has previously ended his aftercare. I used a qualitative method to collect the data, the interviews were semi-structured because I wanted to have supportive questions but not be limited by them. During the work I found out that both research and the youth's opinions point out the importance of aftercare. It is commented by the young people leaving care, existing research as well as by social workers, involved with after care of young people, that treatment out of home is practically useless if the youth do not get after care. It is important to work with both the young people leaving care and the surrounding environment that they will return to, including their family. It is also of great importance to involve the young people in their treatment and listen to their opinions.

Keywords: Aftercare, young people, youth's perspective, leaving care.

Innehållsförteckning

Introduktionskapitel	5
Inledning	5
Syfte	6
Metod	7
Kvalitativ metod	7
Semistrukturerad intervju	7
Orientering av kunskapsläget	10
Förförståelse	11
Etiska överväganden	11
Teorier och begrepp	13
KASAM	13
Barnrättens grunder	15
Makt	16
Gräsrotsbyråkrati/handlingsutrymme	16
Tidigare forskning och litteratur	17
Varför eftervård	18
Resultat	20
Vad är eftervård och varför behövs den	20
Eftervården	22

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Vänner och familj	22
Brukarinflytande	23
Positivt och negativt	27
Sammanfattande slutdiskussion	30
Eftervården behövs och är viktig	30
Familjen och ungdomens situations betydelse	31
Ungdomens delaktighet	31
KASAM	32
Handlingsutrymme/gräsrotsbyråkrati	33
Käll- och metodkritik	34
Vidare forskning	34
Slutkommentar	34
Referenser	36
Bilaga	39

Introduktionskapitel

Inledning

Enligt socialstyrelsens rapport över socialtjänstens insatser för barn och unga år 2009 var 16012 barn och unga placerade för vård utom hemmet enligt SoL eller med vårdplacering enligt LVU, under dygnet den 1:a november 2009. I denna siffra räknas inte placeringar vid omedelbara omhändertagande (Sveriges offentliga statistik, 2009).

Från och med den 1 april 2008 finns det ett tillägg i 5 kap. 1§ socialtjänstlagen. Tillägget innebär att socialtjänsten ska tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas efter vård och fostran utanför det egna hemmet har upphört (socialtjänststyrelsen meddelandeblad, 2009). Genom detta tillägg ska alltså barn och unga, vid behov, få stöd och hjälp efter att deras placering utanför det egna hemmet har upphört. Tillägget i 5 kap. 1§ socialtjänstlagens formulering är allmänt hållen vilket innebär att det inte är möjligt att säga exakt vilket stöd som barnet eller den unga har rätt till eller möjlighet att få (socialtjänststyrelsen meddelandeblad, 2009).

Under min praktikperiod som socionomstudent kom jag i kontakt med några av dessa barn och ungdomar, jag blev delaktig i deras behandling, i deras framgång och i deras missöden, jag fick möjligheten att ta del av deras liv. Jag var även delaktig i några av dessa barn och ungas eftervård. Här väcktes mitt intresse för just ämnet eftervård och dess funktion. Jag insåg tidigt att begreppet, i alla fall för mig, är väldigt diffust. Vad är egentligen eftervård och vad innebär det för ungdomarna?

Istället för att endast se eftervården och dess betydelse ur mina framtida kollegors ögon intresserade jag mig också för hur de barn och unga som berörs av eftervård själva ser på den. Vad betyder eftervård för dem? Jag belyser även vad tidigare forskning tar upp om ämnet.

Syfte

På grund av att tillägget i 5 kap. 1§ socialtjänstlagens formulering är allmänt hållen kan, vad eftervård innebär, ses som en aning diffust. Nils Stenström har i en SIS-rapport redovisat att resultatet av såväl hans intervjuer som enkäter, om utslussning och eftervård vid de särskilda ungdomshemmen, visar att varken utslussning eller eftervård utgör ett enhetligt begrepp. Istället råder det stora skillnader vad gäller hur begreppen uppfattas av de olika institutionerna som han tillfrågat i sin undersökning. (Stenström, 1998).

I min uppsats vill jag lyfta fram två ungdomars upplevelser av eftervård och se eftervården ur deras ögon. Mina frågeställningar är som följer:

- Vad innebär begreppet eftervård för ungdomarna?
- Hur skulle ungdomarnas eftervård se ut om de själva fick komponera den fritt?
- Hur väl stämmer ungdomarnas syn på eftervård överens med socialarbetares syn samt tidigare forskning?

Fokus kommer att ligga på de två ungdomar jag har intervjuat som båda har varit eller är i kontakt med eftervård. Jag kommer därför ej prata med andra berörda parter, så som exempelvis socialarbetare, familjer med mera.

Metod

Kvalitativ metod

Jag har valt att använda mig av kvalitativ metod för att samla in material till min C-opsats. Jag har valt att använda mig av kvalitativ metod då jag anser att en kvantitativ undersökning är för begränsad för att jag ska kunna få in den information jag behöver. Precis som Pål Repstad skriver i sin bok om kvalitativa metoder i samhällsvetenskap, så är kvantitativa ofta för snäva för att kunna suga upp en levande människas nyanserade erfarenheter och förhållningssätt (Repstad, 1999). En tydlig fördel med att använda sig av kvalitativ metod är, precis som Repstad tar upp, att svaren kan följas upp så att informanten uppmuntras att fördjupa och tänka över sina svar (Repstad, 1999).

I den kvalitativa undersökningen har jag främst använt mig av intervjuer. Tim May skriver i sin bok om samhällsvetenskaplig forskning att intervjuer ger en god inblick i människors upplevelser, erfarenheter, åsikter, drömmar, attityder och känslor (May, 2001). Att jag använt mig av intervjuer är på grund av att jag vill komma åt just det; mina intervjupersoners upplevelser, erfarenheter, känslor med mera.

Semistrukturerad intervju

Precis som Patrik Aspers tar upp i sin bok om etnografiska metoder finns det ett flertal olika slags intervjuer (Aspers, 2007). Aspers menar att det finns fyra olika typer av intervjuer man kan skilja mellan baserat på deras olika struktur (Aspers, 2007). Dessa fyra är: strukturerad intervju, semistrukturerad intervju, tematiskt öppen intervju, helt öppen intervju (Aspers, 2007). I min undersökning har valt jag att använt mig av semistrukturerad intervju. Detta av den anledningen att jag anser den bäst lämpad för just min undersökning. Aspers (2007) beskriver den semistrukturerade intervjutypen strukturerad genom att forskaren i förväg har tänkt ut ett antal frågor, men ändå inte är bunden av frågorna i samma grad som om forskaren hade använt sig av den strukturerade intervjutypen. Den semistrukturerade intervjutypen ger forskaren möjlighet att följa upp svar med följdfrågor och har utrymme att skapa en fråga- och svarsdialog (Aspers, 2007). Detta är just den grundläggande anledningen att jag väljer den semistrukturerade intervjutypen, då jag vill använda mig av frågor som jag tänkt ut i förväg

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

för att på så sätt till viss del kunna styra intervjun och det material jag får in genom dem, men samtidigt vill jag inte vara så begränsad som i en strukturerad intervju utan vill ha möjligheten att följa upp intressanta sidospår och vidareutveckla vissa av intervjupersonens svar. Den semistrukturerade intervjutypen ger möjlighet till fördjupning av svaren (May, 2001). Vilket är precis det jag vill ha utrymme till. Fördjupningen är en av de mest talande fördelar med att använda sig av just intervjuer enligt mig, men även till att välja just kvalitativa metoder till skillnad från kvantitativa, där följdfrågor exempelvis är en omöjlighet.

Att jag inte valt den tematiskt öppna intervjutypen, eller den helt öppna intervjutypen är då jag vill ha med mig de i förväg uttänkta frågorna och kunna styra intervjun utefter dem. Jag var osäker på om jag hade fått reda på det jag undrar över om jag använt mig av den tematiskt öppna intervjutypen och då bara pratat fritt kring ett tema. Just av den anledningen att jag hade vissa frågor som jag hoppades få svar på valde jag att inte heller använda mig av den helt öppna intervjutypen.

May tar i sin bok upp tre villkor som måste vara uppfyllda för att forskaren ska kunna åstadkomma en lyckad intervju (May, 2001). Det första nödvändiga villkoret är tillgänglighet, som innebär huruvida intervjupersonen har tillgång till den information som forskaren söker. Då jag i mina intervjuer varit intresserad av intervjupersonernas egna upplevelser och åsikter om något som de själva upplevt anser jag att de har en bra tillgång till det jag sökte. Det andra villkoret som är nödvändigt enligt May (2001) är kognition som handlar om huruvida intervjupersonen förstår vad som krävs av henne/honom i rollen som intervjuperson. Detta var något som jag förberedde mina intervjupersoner på innan intervjun genom att prata om hur intervjun skulle se ut, vad deras roll under intervjun innebar med mera. Det sista nödvändiga villkoret är motivation, som innebär att forskaren behöver kunna motivera intervjupersonen till att känna deltagande och att hans/hennes svar är betydelsefulla, detta på grund av att samarbete är en fundamental förutsättning för att forskningsprojektet ska kunna utföras (May, 2001). Detta sista villkor som May (2001) uppger anser jag uppfylldes då mina intervjupersoner var motiverade genom att de ville få fram sina åsikter och de var båda ivriga att ge ett ungdomsperspektiv på eftervården.

Min plan var att använda mig av fem intervjupersoner, alla ungdomar i åldrarna 15-20. Två som just nu är placerade för vård utanför det egna hemmet, en som har varit under behandling

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

utanför det egna hemmet samt fått eftervård efter detta. De andra två är just nu i eftervård efter att ha varit placerade för vård utanför det egna hemmet. Min tanke bakom detta var att jag är intresserad av ungdomarnas egna tankar kring eftervård och genom att ha ungdomar med olika erfarenhet av eftervård hoppades jag på att få olika synvinklar och att få ta del av olika känslor inför, under och efter eftervården. Dock begränsades mina intervjupersoner till en som har varit placerad för vård utanför det egna hemmet och just nu är involverad i eftervården, samt en som har varit placerad för vård utanför det egna hemmet samt fått och avslutat eftervård.

Min tanke var från starten av denna uppsats att utgå endast från ungdomarnas synvinkel och mest av allt lyfta fram deras åsikter och erfarenheter av eftervården, men ganska fort stötte jag på problem med att samla in detta material via intervjuer som jag hade planerat. Detta på grund av att det var svårt att få tag på ungdomar som dels varit eller är i kontakt med eftervård efter att ha varit placerad utanför det egna hemmet, dels som varit detta och också var villiga att ställa upp på intervju och som dessutom var över arton år. Detta ledde till att jag fick tänka om och göra det bästa av situationen. Jag var även från start intresserad av att jämföra aktörernas och ungdomarnas åsikter, men på grund av den tidsram detta projekt hade insåg jag mina begränsningar. Dock stötte jag, efter lite sökande, på en annan uppsats, skriven av andra socionomstudenter som pratat med socialarbetare om just eftervård, som jag har valt att använda delar av. Dock använder jag mig bara av de resultat som deras intervjuer gav, då det är det enda som är relevant i mitt fall.

Jag känner en besvikelse av att inte fått chansen att tala med fler ungdomar, men är tacksam för de som ställde upp och gör som ovan nämnt, det bästa av situationen, så som jag ser det.

Trots min begränsning av intervjupersoner känns deras åsikter relevanta då jag inte är ute efter att kunna generalisera, utan istället av att få möjlighet att ta del av intervjupersonernas subjektiva åsikter angående begreppet eftervård.

Under mina intervjuer använde jag mig av en bandspelare som hjälpmedel för att ha möjlighet att spela in intervjuerna, för att sedan kunna presentera intervjun som text genom transkribering. En av anledningarna till att jag valde att använda mig av bandspelare är då jag i efterhand inte ville glömma bort något av det som sades under intervjun och att jag istället för att anteckna ville kunna vara helt fokuserad på samtalet och intervjupersonens

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

kroppsspråk. Aspers (2007) tar upp att kvalitén när forskaren bara använder sina anteckningar för att skriva ner intervjun, brukar blir sämre än när forskaren har möjlighet att använda en bandspelare och sen transkribera intervjun. Aspers (2007) menar att detta är på grund av att samtalet kanske på flyter sämre, genom att forskaren inte bara måste fokusera på att föra ett samtal utan även på att teckna ner samtalet.

Att transkribera intervjuerna i efterhand var bra då det gav mig en bra repetition och tillbakablick om vad som kom fram och hände under mina intervjuer.

En nackdel med att använda bandspelare som hjälpmedel är som Repstad (1999) uttrycker det att vissa intervjupersoner är närmst allergiska mot att bli inspelade och därför blir hämmade och hela situationen riskerar att bli mycket konstlad. Detta var dock inget som jag upplevde stämde in på mina intervjupersoner.

Orientering av kunskapsläget

För att hitta relevant litteratur inför min C-uppsats använde jag mig av en av Internets söksidor; google. Här sökte jag på begrepp som *eftervård*, *ungdomsvård*, *eftervård ungdomar*, *eftervårdens betydelse*, *vård utanför det egna hemmet*, *statistik ungdomsvård*, *statistik socialtjänst*, *forskning eftervård*, *forskning ungdomsvård*, *utslussning och eftervård*, *utslussning ungdom*, *avslutade familjehemsplaceringar*, *after care*, *after care youth leaving care*, *youth*, *mening of after care* m.fl. Genom dessa sökningar hittade jag en hel del relevant fakta. Jag har även genom detta hittat en uppsats om ungdomsvård och eftervård som gav mig tips om litteratur jag kunde söka vidare på. Utöver google sökte jag även i LOVISA och Elin efter relevant fakta. Där använde jag mig av ungefär samma sökord och genom detta hittade jag bland annat en del artiklar som var av relevans för min uppsats.

Vad gäller litteratur inför C-uppsatsen har jag använt mig av tips från andra uppsatser om ungdomar och sedan sökt efter denna litteratur i Lovisa eller via google.

Jag har även sökt på Statens institutions styrelses (SiS) internetsida och hittat en del fakta där. Socialstyrelsens hemsida har jag även sökt information på.

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Förförståelse

Jag har tidigare praktiserat på ett behandlingshem för ungdomar och detta har givetvis påverkat mig. Jag är införstådd med att jag bär med mig erfarenheter och åsikter angående ungdomar och eftervården efter min praktiktid. I praktiken lärde jag mig att aktivt jobba för ungdomarna och för ungdomarnas rätt att få de behov de hade uppfyllda, även vad det gällde behovet av eftervård. I min praktik var jag partisk, jag var på ungdomarnas sida helt enkelt. Att jag bär med mig denna förförståelse och förutfattade meningar var jag medveten om redan från start och jag har därför arbetat aktivt med mig själv under hela uppsatsarbetet för att hålla mig så objektiv som möjligt. Detta är ytterst viktigt för mig då jag givet vill lyfta fram ungdomarnas åsikter och känslor, inte min egen uppfattning om vad de har för åsikter och känslor.

Etiska övervägande

I min insamling av material och behandling av detta material har jag följt de forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning som sammanställts av vetenskapsrådet. De forskningsetiska principer som vetenskapsrådet använder sig av består av fyra allmänna huvudkrav på forskningen. Dessa fyra huvudkrav är: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet (Vetenskapsrådet).

Informationskravet innebär att forskaren ska informera deltagarna om deras uppgift och vad det är för villkor som gäller för deras deltagande. Deltagarna ska veta att deras medverkan är frivillig och att de kan välja att avbryta när de själv vill (Vetenskapsrådet). Intervjupersonerna fick i förväg all denna information vid första kontakt och jag upprepade även denna information innan själva intervjuerna gjordes för att försäkra mig om att de var väl informerade om var och hur deras intervjuer skulle användas samt att det var frivilligt och att de därför närsomhelst kunde avbryta sin medverkan.

Samtyckeskravet innebär att forskaren ska inhämta deltagarnas samtycke och i de fall det krävs även förälder /vårdnadshavares samtycke till medverkan. Deltagarna ska även när de vill kunna avbryta sin medverkan utan att detta får negativa följder för dem. Deltagarna får i sitt beslut att delta eller avbryta sitt deltagande inte utsättas för otillbörlig påtryckning eller påverkan. Beroendeförhållande rekommenderas inte heller finnas mellan forskaren och

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

deltagaren. (Vetenskapsrådet). Jag har givet kontrollerat så att jag har intervjupersonernas samtycke. Jag behövde ej kontakta någon vårdnadshavare då båda intervjupersonerna var över arton år. Ingen av intervjupersonerna står i beroendeställning till mig och jag utsatte inte de jag intervjuade för påtryckning om deras deltagande.

Konfidentialitetskravet innebär att de uppgifter som samlas in om deltagarna ska ges största möjliga konfidentialitet och deras personuppgifter skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem (Vetenskapsrådet). Då jag har skrivit min uppsats ensam har uppgifterna inte setts av någon annan än mig själv. Jag har skyddat intervjupersonernas identitet genom att inte skriva något i uppsatsen som skulle kunna identifiera dem så som namn, bostadsort, kön, ålder med mera. Även då jag behandlat deras uppgifter har jag använt fiktiva namn på dem. Detta informerade jag även mina intervjupersoner om.

Nyttjandekravet innebär att uppgifter som blir insamlade om enskilda personer inte får användas till annat än forskningsändamål och att de inte heller får användas för beslut eller åtgärder som direkt påverkar den enskilde (vård, tvångsintagning, etc.) utom efter särskilt medgivande av den berörda (Vetenskapsrådet). De uppgifter jag har fått in genom intervjuerna kommer endast att användas till min uppsats. Detta har jag informerat intervjupersonerna om.

I min uppsats kommer jag att referera till de jag intervjuat som Lennart och Lars. Detta är helt fiktiva namn och de ungdomar jag intervjuat heter i verkligheten något annat.

Teorier och begrepp

Nedan presenteras de teorier och begrepp jag har kommit att använda mig av i min uppsats. Jag har främst använt mig av KASAM sett till min uppsats som helhet, men jag använder även begrepp från såväl barnrättens grunder, som begrepp om makt, brukarinflytande, gräsrotsbyråkrati och handlingsutrymme, för att fördjupa min analys av det insamlade materialet. Grundtanken bakom användningen av ovastående teorier samt begrepp är det sätt som de naturligt följer av varandra. Handlingsutrymme ger viss öppning i systemet, en möjlighet till individanpassning efter klienten. Men med detta handlingsutrymme följer även makt, varav maktbruket uppmärksammas. För att undvika en ojämt maktbalans är det viktigt att klienten görs delaktig och har inflytande. Barn och ungdomars rätt att komma till tals finns lagstadgat i barnrättens grunder. KASAM är sedan resultatet av hur väl ovanstående kedja fungerar. Fungerar kedjan optimalt ges ungdomen möjlighet att höja sitt KASAM. Se vidare beskrivning av teorierna samt begreppen nedan.

KASAM

KASAM, som står för känsla av sammanhang, är en teori utvecklad av Aaron Antonovsky som var en medicinsk sociolog från Israel. Han skapade teorin i slutet av 1970-talet och utgick från sin forskning kring kvinnor som under andra världskriget suttit i koncentrationsläger (Antonovsky, 2003). Antonovskys funderingar kretsade kring varför vissa av dessa kvinnor, trots likvärdiga upplevelser klarade sig bättre än andra, varför de förblev friska när andra insjuknade. Teorin KASAM är således uppbyggd på vad orsakerna kan vara att så många människor, trots exponering av tillvarons alla påfrestningar, ändå förblir friska.

Att främja hälsan genom att undvika tillvarons påfrestningar var inte nog enligt Antonovsky (2003), han menar istället att man måste lära sig hantera sitt liv i både med- och motgång. Detta uppnås genom att tillvaron görs sammanhängande enligt Antonovsky (2003), vilket den blir om den görs *begriflig*, *hanterlig* och *meningsfull*. Dessa tre uttryck: begriflighet, hanterbarhet och meningsfullhet, utgör Antonovskys teoris huvudkomponenter.

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Begriplighet

Med *begriplighet* syftar Antonovsky (2003) i vilken utsträckning en person upplever yttre och inre stimuli som förnuftsmässigt gripbar, sammanhängande och tydliga. En person med hög känsla av begriplighet förväntar sig att de händelser denne kommer att vara med om i framtiden är förutsägbara, eller att de i de fall de kommer som en överraskning ändå är förklarbara (Antonovsky, 2003).

Hanterbarhet

Med *hanterbarhet* syftar Antonovsky (2003) i vilken grad en person upplever att det finns resurser till dennes förfogande, med hjälp av vilka denna person kan möta de krav som ställs. En person med hög känsla av hanterbarhet känner sig inte som ett offer för omständigheterna utan inser att olyckliga saker händer i livet, men också att när de sker kommer han eller hon kunna reda sig och inte vara ledsen för alltid (Antonovsky, 2003).

Meningsfullhet

Med *meningsfullhet* syftar Antonovsky (2003) i vilken grad en person upplever att saker omkring honom/henne och livet i allmänhet har mening, är meningsfullt. En person med en hög känsla av meningsfullhet upplever områden i livet omkring dem som viktiga och har en hög motivation vilket i sin tur gör att de upplever livet i stort som meningsfullt, att livet har en känslomässig innebörd (Antonovsky, 2003). Den person som har en hög känsla av meningsfullhet känner att i alla fall de flesta av de problem och krav som dyker upp, är värda att investera energi och engagemang i och att utmaningar är ”välkomna” snarare än bördor som denne helst undgått (Antonovsky, 2003).

Sammanfattningsvis beskriver Antonovsky (2003:46) KASAM som följer:

Känslan av sammanhang är en global hållning som uttrycker i vilken utsträckning man har en genomträngande och varaktig känsla av tillit till att (begriplighet) de stimuli som härrör från ens inre och yttre värld under livets gång är strukturerade, förutsägbara och begripliga, (hanterbarhet) de resurser som krävs för att man skall kunna möta de krav som dessa stimuli ställer på finns tillgängliga, och (meningsfullhet) dessa krav är utmaningar, värda investering och engagemang.

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Kritik mot KASAM

Begreppet KASAM kritiseras för Antonovskys (2003) påstående om att KASAM ska ha global giltighet (Tishelman, 1998). Även huruvida KASAM är könsneutralt som Antonovsky (2003) påstår tas upp som kritik, detta då män sammanfattningsvis nästan genomgående har högre KASAM än kvinnor (Tishelman, 1998). En annan sak som KASAM har blivit kritiserat för är att jämföra människor och sedan placera dem i fack som ”svaga” eller ”starka” (Tishelman, 1998).

Barnrättens grunder

Barnrätt uppstod som ett självständigt rättsområde under de sista årtionden av 1900-talet (Schirazki, 2006). Shirazki (2006) skriver i sin bok om barnrättens grunder att den åtminstone fyller tre viktiga funktioner, vilka är: den har en styrande, normerande funktion och ger oss regler varefter vi ska bete oss, den fyller rättsordningen och den har en skyddsfunktion som innebär att den svaga skyddas (Schirazki, 2006). Två av barnrättens grundläggande principer är *barnets bästa* och *barnets rätt* (Schirazki, 2006).

Barnets bästa

Tolkningen av vad som är barnets bästa kan vara komplicerad, men den svenska barnkommittén har föreslagits att det ska tolkas med utgångspunkt i dels ett objektiva perspektiv, det vill säga det man vet genom forskning och erfarenhet om barn, dels ett subjektivt perspektiv, det vill säga genom att lyssna på och inkludera barnets åsikter i beslutsfattandet (Schirazki, 2006).

Barnets rätt

Barnens rättigheter kan ha skilda syften, därför diskuteras det om barnens rättigheter i första hand syftar till att barnet ska kunna driva sin vilja igenom eller att skydda barnet (Schirazki, 2006). Det är en omöjlighet för riktigt små barn att uttrycka en vilja, vilket gör det betydligt enklare att rättfärdiga barns rättigheter om rättigheterna uppfattas som ett verktyg för att skydda barnet (Schirazki, 2006). Shirazki (2006) beskriver barnkonventionen som ett heroiskt försök att övervinna de teoretiska och praktiska svårigheter som rättigheter för barn ställer oss inför. Att barn har begränsade autonomi ger dem enligt barnkonventionen rätten att få ett särskilt skydd, men konventionen fastställer även enligt dess tolfte artikel att barn som är

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

tillräckligt mogna för att ha en egen åsikt ska ha rätten att komma till tals i alla frågor som rör barnet (Schirazki, 2006).

Barnkonventionen innehåller 54 artiklar och har fyra vägledande principer: alla barn har lika rättigheter vilket kommer till uttryck genom diskrimineringsförbudet i andra artikeln, barnets bästa enligt den tredje artikeln, barnets rätt till liv och utveckling enligt den sjätte artikeln samt barnets rätt att uttrycka sin åsikt och få den respekterad som står i tolfte artikeln (Schirazki, 2006).

Makt

Greta Marie Skau (2007) använder sig av Max Webers klassiska definition av makt som möjligheten att få sin vilja igenom i en social relation, även i händelser av motstånd, oavsett vad denna möjlighet beror på. Skau menar att makt inte behöver utövas för att faktiskt existera, utan att den existerar på grund av den blotta möjlighet att ”få sin vilja igenom”(Skau, 2007). Vad beträffar makt i förhållandet mellan hjälpare och klient, så anser Skau att hjälparen alltid har maktövertaget, trots att klientens och hjälparens vilja ofta överensstämmer då båda vill klientens bästa. En orsak till den generella maktobalansen som kan finnas i dessa förhållanden kan förstärkas av att klienten inte känner till sina juridiska rättigheter, inte heller blir upplyst om dem, eller känner till dem men inte själv orkar se till att de respekteras (Skau). Skau (2007) skriver att både makt- och hjälpaspekten alltid är närvarande i alla interaktioner, men att i några fall är maktaspekten den mest framträdande, som till exempel vid omhändertagande av barn. Hon pekar även på att förhållande mellan barn och vuxen präglas av en dubbelhet och att det ibland måste vara så att den vuxna ges makten, för att denna ska kunna utföra sin roll korrekt och garantera den omvårdnad som barnet har rätt till (Skau, 2007). När barn och ungdomar kliver in i klientrollen kombineras deras av naturen givna maktlöshet till vuxna med kliententrollens maktunderläge, vilket Skau (2007) poängterar är ett gott skäl att vara på sin vakt om var gränsen mellan nödvändig makt och missbruk av makt går.

Gräsrotsbyråkrati/ handlingsutrymme

Orden gräsrotsbyråkrati är en översättning av Michael Lipskys begrepp ”street level bureaucrats” och syftar till att ge en definition av den placering som yrkesutövare, däribland

socialarbetare, står i när de möter medborgare som representanter för en myndighet (Svensson, Johansson, Laanemets 2008). Denna placering menar Svensson et. Al (2008) innebär ett inbyggt dilemma, då yrkesutövaren å ena sidan möter en klient i relationen människa till människa, å andra sidan har sitt handlingsutrymme begränsat utefter de ramar som är satta av det uppdrag arbetsgivaren har.

Handlingsutrymmet formas mestadels av organisationen som yrkesutövaren arbetat inom, men även av saker som rutiner, professionella tolkningar, individuella faktorer hos socialarbetaren och klient samt av traditioner (Svensson et. Al, 2008).

Svensson et. Al (2008:16) beskriver gräsrotsbyråkraternas roll som följer:

Det är gräsrotsbyråkraternas uppgift att knyta samman medborgarens behov med organisationens uppdrag och förena dem så att båda parter uppfattar det som rätt och riktigt. Till stöd för det har hen eller hon sin specifika kunskap och organisationens resurser.

Till sitt förfogande har socialarbetaren resurser som klienten vill komma i åtnjutande av (Svensson et. Al, 2008). Resurser kan vara alltifrån materiella och ekonomiska resurser till saker som tid, kunskaper och befogenheter (Svensson et. Al, 2008).

Tidigare forskning/litteratur

Vad gäller forskning kring ungdomarnas egna upplevelser av eftervården, efter placering för vård utanför det egna hemmet, är den begränsad medan en hel del forskning kring eftervården existerar. Det finns alltså en hel del forskning att tillgå gällande vad som fungerar/ inte fungerar i eftervården med mera, medan ungdomarnas egna tankar och åsikter om eftervården inte har lyfts fram i forskningen på samma sätt.

Statens institutions styrelse har gjort försök att genomföra intervjuer med ungdomar efter placering för vård utanför hemmet, men det visade sig vara en resurskrävande uppgift (Statens institutions styrelse 2002a). Att följa upp vården genom intervjuer med ungdomarna är svårt då det kräver frivillig medverkan och då resultatet ofta är svårtolkat och bortfallet stort (Statens institutions styrelse 2002a).

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

När det kommer till forskning om vad barn och unga har för behov efter behandling utanför det egna hemmet är det ett relativt outforskat område i Sverige och övriga Norden. Mer forskning finns i England och USA, men den forskning som finns i dessa länder är svårapplicerad på de svenska förhållandena (Socialtjänststyrelsen meddelandeblad, 2009). Socialtjänsten kommenterar även att det är svårt att säga något om de enskilda fallen, då de påverkas av barnets eller ungdomens individuella behov varierar beroende på saker som ålder och livssituation i stort (Socialtjänststyrelsen meddelandeblad, 2009).

Varför eftervård

Barn och unga som varit placerade för vård utanför det egna hemmet löper en större risk för negativ utveckling än andra barn och ungdomar och det huvudsakliga syftet med eftervård och utslussning av dessa barn och unga är därför att underlätta för denna grupp så att de har samma förutsättningar i samhället som andra barn och ungdomar (Socialtjänststyrelsen meddelandeblad, 2009).

Sämre skolresultat, dålig fysisk och psykisk hälsa, självmordsförsök och fullbordade självmord samt lägre utbildning senare i livet är tydligt representerat hos den grupp ungdomar som har varit placerade för vård utanför hemmet (Socialstyrelsen, 2008).

Ingrid Höjer och Yvonne Sjöblom tar i sin artikel *Young people leaving care in Sweden* upp att ungdomar som har varit placerade för vård utanför det egna hemmet är i större behov av professionellt stöd än andra ungdomar då de är mer utsatta (Höjer & Sjöblom, 2010).

Ungdomarna löper risk att bli marginaliserade då de ofta måste klara övergången mellan placeringen och vuxenlivet själva och mycket fortare än ungdomar som inte varit placerade (Höjer & Sjöblom, 2010). Det stöd som Höjer och Sjöblom (2010) menar att ungdomarna oftast är i behov av är exempelvis socialt stöd, ekonomiskt stöd, praktiskt och emotionellt stöd. Får ungdomen dessa stöd har ungdomen större chans att gå från sin placering till ett självständigt liv (Höjer & Sjöblom, 2010).

En av grundpelarna i arbetet med eftervård är att ungdomen har tillgång till en person som finns till för ungdomen, att någon stöttar dem så att de inte står ensamma efter en avslutad placering (Sporrong & Toolanen, 2010). Att en person finns tillgänglig skapar trygghet och

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

säkerhetsställer att ungdomen får det stöd och de rättigheter som denne har rätt till oberoende av familjernas deltagande och krav (Sporrong & Toolanen, 2010).

Sten-Erik Clausen och Lars B. Kristofersen tar i sin longitudinella studie av barnavårdsklienter i Norge upp en undersökning som visar att de ungdomar som deltog i undersökningen och som fått eftervård hade nästan en fördubblad chans att klara sig bra som vuxna jämfört med de som inte fått tillgång till eftervård (Clausen & Kristofersen, 2008).

Tore Andreassen har i sin bok om institutionsbehandling av ungdomar tittat på vad forskningen säger i ämnet. Andreassen sammanfattar att forskningen generellt visar att det under alla omständigheter finns ett klart behov av att följa upp ungdomarna som varit i institutionsbehandling efter utskrivningen (Andreassen, 2003).

De barn och ungdomar som vårdas utanför det egna hemmet utmärker sig generellt på två sätt. Dels genom att de har en hög frekvens av emotionella, sociala och beteendemässiga problem samt problem med skolgången. Men också dels på grund av att de kommer från familjer där föräldrarna ofta har stora psykiska problem och stora svårigheter i sitt föräldraskap (Andersson & Johansson, 2004). Det är i samspelet mellan förhållandet i uppväxtmiljön och egenskaper hos individen som psykosociala beteende utvecklas. Generellt har barn och ungdomar som vårdas på institution haft svåra hemförhållanden (Andersson & Johansson, 2004).

Ungdomarnas beteendeförbättring, medan de är placerade för vård utanför det egna hemmet, består generellt sett inte om ungdomen återvänder till samma miljö som de kom ifrån (Andreassen, 2006). För att beteendeförändringarna ska bestå menar Andreassen (2006) att ungdomen behöver vuxenstöd även efter utskrivningen, detta i sin tur poängterar betydelsen av eftervård och familjebehandling parallellt med ungdomens placering. Ett av hindren till positiva behandlingseffekter kan orsakas av att man inte tagit med föräldrarna i ungdomsprogrammet (Andreassen, 2006). Andreassen (2006) lyfter fram risken med att behandlingen riktas inåt och glömmar världen utanför institutionen, vilket kan leda till att koncentrationen läggs på anpassning till institutionen istället för på de problem som är anledningen till problematiken bakom placeringen (Andreassen, 2006).

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

För att en positiv beteendeförändring ska kunna upprätthållas av ungdomen måste åtgärder riktas mot flera områden, både under vistelsen och efter utskrivningen. De områden som åtgärderna bör riktas mot enligt behovsprincipen är enskilda mål för individen, skolkompetens, familjerelationer och uppfostringsfärdigheter, kamratrelationer samt andra system som är involverade i problemen (Andreassen, 2006).

Resultat – egen empiri/undersökning

Jag kommer att redovisa de två ungdomarna Lars och Lennarts åsikter om ämnet först för att sedan i analysen ställa deras åsikter mot vad litteratur och forskning pekar på inom samma ämne.

En av ungdomarna som jag intervjuade har suttit på låst anstalt, bott i familjehem samt på behandlingshem och varit i kontakt med eftervården, den andre ungdomen har även han bott i familjehem och varit i kontakt med eftervården. De är båda över arton år.

Vad är eftervård och varför behövs den

Intervjupersonernas åsikter

Instinktivt säger Lennart ”helt utflippat” när jag frågar vad eftervården är, han beskriver sedan vidare att eftervården innebär att man får mer frihet än innan, att man lever ett vanligt liv fast med mer stöd, till skillnad från ett liv på behandlingshem eller i familjehem som är mer kontrollerat och fyrkantigt.

För Lars känns själva ordet *eftervård* som ett annat ord för fängelse, han vidareutvecklar sedan att man är ute men ändå bevakad, så det är därför han upplever det som ett fängelse menar han. När han ska beskriva vad eftervård innebär i allmänhet säger Lars att det är det som händer när personalen tycker att ungdomen kommit så pass långt att han kan klara sig själv men ändå med lite stöd.

Analys

Generellt sätt har forskningen visat att det under alla omständigheter finns ett klart behov av att följa upp ungdomarna efter utskrivning (Andreassen, 2006).

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Andreassen (2006) tar i sin bok om institutionsbehandling av ungdomar upp en undersökning som gjordes i Florida, USA år 1997, i vilken det konstaterades att program som riktas mot individuella behov hos ungdomen vad gäller familj, individ, skola och samhällsområden verkar effektivast. Institutionsvistelsen ska bara verka som första steget i ungdomens behandling, där grunden för eftervården läggs. Eftervården i sin tur ska sen enligt rapporten fokusera på de områden och de behov hos ungdomen som identifierades under institutionsbehandlingen (Andreassen, 2006).

Sporrong och Toolanen (2010) har gjort en undersökning om eftervård, med utgångspunkt i aktörernas åsikter kring eftervård och i denna undersökning kommenterar tre socialarbetare att eftervården är en fortsättning på institutionsbehandlingen där de förmågor och den kunskap som ungdomen har med sig efter placeringen ska omsättas i verkligheten, med stöd och hjälp från vuxna.

Både Sporrong och Toolanen (2010) och Andreassen (2006) poängterar alltså synen på eftervård som ett vidare steg av institutionsbehandling, som finns till för att stötta ungdomen i dess övning att tillämpa det den lärt sig på det verkliga livet, vilket även överensstämmer med Lars och Lennarts syn på eftervård.

Enligt Lunnan Hjort och Backe-Hansens (2008) ska god eftervård planläggas så tidigt som möjligt och vara så länge som möjligt. Den ska inriktas på att stärka ungdomens personliga utveckling genom att bidra med kontinuitet och stabilitet i den unges liv, kartlägga och bygga upp ett nätverk runt den unge som kan stötta denna vid behov, utrusta den unge med nödvändiga färdigheter och se till att ungdomen medverkar i utformningen av sitt eget liv (Lunnan Hjort & Backe-Hansens, 2008). Detta sätt att se på ungdomens personliga utveckling ligger mycket i fas med Antonovskys (2003) teorier om KASAM. Genom att ge en stabilitet i ungdomens liv kan den unge skapa en känsla av begriplighet, det vill säga att den unge förväntar sig att de händelser denne kommer att vara med om i framtiden är förutsägbara, eller i alla fall förklarbara om de skulle komma som en överraskning (Antonovsky, 2003). Genom att bygga upp ett nätverk av stöd och ge den unge de färdigheter denne behöver kan den unge skapa en känsla av hanterbarhet som innebär att ungdomen inte känner sig som ett offer för omständigheterna utan inser att olyckliga saker händer i livet men att om de skulle hända så upplever sig ungdomen ha de resurser som krävs för att klara av

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

dem (Antonovsky, 2003). Att ungdomen känner att han eller hon medverkar i styrande av sitt eget liv samt upplever en känsla av både begriplighet och hanterbarhet kan ge ungdomen en känsla av meningsfullhet som innebär att den unge ser de flesta problem som dyker upp som något som är värt att investera sin energi i (Antonovsky, 2003).

Eftervården

Vänner och familj

Intervjupersonernas åsikter

Lars berättar att när han kom hem från familjehemmet var en stor nackdel att han hade förändrats, men att hans mamma och de där hemma inte hade gjort det.

Jag hade förändrats men de där hemma ville inte se det. Det hade hjälp om de också fått stöd och anpassat sig efter den hjälp och det stöd jag behövde när jag kom hem.(Lars)

Alla i familjen samlas nu regelbundet och har familjesamtal tillsammans berättar Lars och det tycker han är jättebra. En annan sak han tycker är viktigt och bra är att hans vänner har stöttat honom jättemycket.

Lennart anser att det hade varit bra om hans föräldrar hade pratat mer, att de hade gått på samtalsterapi tillsammans, men det fungerade inte med den familjeterapeut de blev tilldelade och Lennart berättar att hans föräldrar inte ville gå dit. Detta är något som Lennart är besviken över för han menar att det hade hjälpt och att det var viktigt för att det skulle fungera.

Nu var föräldrarna som vanligt men jag hade förändrats. (Lennart)

Analys

Generellt sett består inte beteendeförbättringar inne på institutionerna om ungdomen återvänder till samma miljö som de kom ifrån (Andreassen, 2006).

Forskning har visat vikten av att rikta åtgärder även mot den miljö ungdomen kommer återvända till, inte bara mot ungdomen själv. Åtgärderna måste sättas igång under institutionsvistelsen för att förändra hemmiljön inför hemkomsten (Andreassen, 2006).

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Ekologiskt baserat behandlingsarbete har växt fram på grund av sambandet mellan funktion efter utskrivning och närmiljöns karaktär (Andreassen, 2006). Det ekologiskt baserade behandlingsarbetet går ut på att man arbetar med alla nivåer som omger ungdomen både under och efter behandlingen (Andreassen, 2006). De områden som anses kritiska runt ungdomen är bland annat familjen, skolan och kompiskretsen (Andreassen, 2006).

Lennart pratade mycket om hur han förändrats men inte hans föräldrar, vilket Lennart såg som mycket negativt. Andreassen (2006) påpekar samma sak i sin bok där han tar upp att man genom att exkludera föräldrarna ur behandlingen kan skapa ett hinder för allmänt positiva behandlingseffekter efter utskrivningen.

Även Lars berättar om hur det försvårade för honom första gången han kom hem efter en placering utanför hemmet, att de inte hade fått någon hjälp där hemma, han menade att de inte förstod att han hade förändrats och att de inte heller förstod vilket stöd och hjälp han behövde. Andreassen (2006) menar att det inte är rationellt att de beteendeförändringar som ungdomen uppnått under placeringen ska upprätthållas efter avslutad placering utan vuxenstöd.

Att familjen och familjens utveckling är viktigt är tydligt i både Lars och Lennarts åsikter, även socialarbetarna i Sporrang och Toolanens (2010) undersökning är eniga om samma sak.

När föräldrarna inte har förändrats kan det sett ur Antonovskys (2003) teori om KASAM leda till att ungdomen riskerar att känna en låg känsla av hanterbarhet, då denna kan uppleva det som att han eller hon saknar de resurser (stöd från föräldrarna i detta fall) som krävs inför de krav de möter.

Brukarinflytande

Intervjupersonernas åsikter

Lars berättar att han inte hade något val och ingenting att säga till om när han blev placerad i eftervården, som han fortfarande är i idag. Det var socialtjänsten och hans mamma som bestämde. Han säger att han hade velat ha något att säga till om. Men Lars menar att det ändå såhär i efterhand var bra att han inte hade för mycket att säga till om.

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Nu i efterhand vet jag att det var det jag behövde, annars hade jag inte kommit så långt som jag har kommit nu, då hade jag inte suttit här idag. Så ibland är det bra att någon annan bestämmer, men långt ifrån alltid. (Lars)

Lennart blev tillfrågad om han ville testa att bo själv då och då i egen lägenhet som en början på hans eftervård. Detta tycker Lennart var jättebra, han berättar att han hela tiden upplevde att han var delaktig i början av eftervården, men att han nu i efterhand hade velat ha mer information om eftervården i början av alltihopa

Jag hade velat att någon talade om för mig att det faktiskt är väldigt tufft. Först tänkte jag mest fan vad nice nu ska jag festa loss. Jag tittade på tv halva nätterna och så, sen blev det svårt att komma upp på morgnarna och jag slarvade med maten. (Lennart)

Lennart pratar vidare en stund om hur det var att inte vara helt förberedd på allt ansvar som kom när reglerna försvann och att han därför nu i efterhand känner att det hade varit bra med mer information om att det verkligen är tufft och inte bara att leva livet.

Lennart berättar att det blev mer och mer ansvar som kom med eftervården, det trappades upp mer och mer och han insåg att han behövde ta eget ansvar. Han var väldigt delaktig om hur mycket han skulle vara i eftervården och bo i den egna lägenheten i början, hur många dagar i veckan och så. Detta tyckte han var väldigt positivt.

Jag hade fortfarande personalen och så, de var där om jag ville något. De lyssnade på mig och fanns där, det var bra. (Lennart)

När det sen var dags att avsluta eftervården däremot upplevde Lennart att han inte hade något alls att säga till om.

Socialen sa att jag skulle flytta ett visst datum, trots att jag egentligen kände att jag inte hade någonstans att ta vägen. Jag ville haft mer kontakt och mer att säga till om där. Jag hade behövt ett steg till innan verkligheten, jag var inte redo. Socialen och eftervården bara försvann. (Lennart)

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Lars berättar med frustration i rösten att ingen lyssnade på honom och hans mamma efter han varit i familjehemmet. Han berättar att han bara kom hem igen efter den placeringen och att han fortfarande behövde stöd då men att ingen svarade på det behovet.

Mamma ville fixa kontaktperson till mig när jag var sexton, men det tog jättelång tid innan jag fick det. En kompis till mig ville också ha det och fick det nästan direkt. Det kändes orättvist. (Lars)

Lars önskar att någon hade lyssnat på honom och hans mamma då, för han menar att det då inte hade behövt gå så långt som det gjorde nu. Lars pratar vidare om kontaktpersoner och menar att en kontaktperson är en bra början för att om ungdomen sen behöver mer hjälp kan kontaktpersonen se detta och veta vad ungdomen behöver för hjälp för att kontaktpersonen redan känner ungdomen.

Om de hade lärt känna mig innan hade det inte behövt gå så långt, det hade inte behövt gå två år innan jag hittade rätt och jag hade inte behövt göra så mycket skit innan jag fick hjälp. (Lars)

Lars trivs där han är nu och hans kommentar om eftervården här säger mycket:

Det är skönt på detta stället, här lyssnar de på mig. Det är första gången någon faktiskt lyssnar på mig!

Analys

Att barn och ungdomar ska få komma till tals finns lagstadgat i 6 kap. 11§ FB. I denna lag framkommer att vårdnadshavare, i takt med barnets stigande ålder och utveckling, ska ta allt mer hänsyn till barnets synpunkter och önskemål (Mattsson, 2008). När en ungdom placeras på institution enligt LVU (lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga) övertar socialnämnden vårdnadshavarens ansvar, däribland även ansvaret att tillgodose barnets rätt till delaktighet i personliga angelägenheter (Mattsson, 2008).

Barnrättens grundläggande principer är *barnets bästa* och *barnets rätt* (Schirazki, 2006). I tolkningen om vad som är barnets bästa ingår att lyssna på och inkludera barnets åsikter i beslutsfattandet (Schirazki, 2006). Även i barnets rätt tas rätten att komma till tals upp i barnkonventionens tolfte artikel (Schirazki, 2006).

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Mattsson (2008) använder sig av Psykologen Roger A. Harts fyra kriterier för att beskriva delaktighet. Dessa kriterier är: barnet ska ges möjlighet att uttrycka sin mening under processen, barnet ska få information om processen och barnets roll i denna, barnet ska delta frivilligt i processen samt att barnet ska ha en meningsfull roll i processen (Mattsson, 2008).

Det mest centrala i att respektera ungas status som subjekt och aktör, med rättigheten att få vara deltagare i sina egna liv, är möjligheten till delaktighet för ungdomen (Mattsson, 2008). Det finns ett flertal väsentliga orsaker till att barn och unga ska tillåtas ett deltagande i sina egna liv, bland annat handlar det om demokrati, rättsäkerhet, integritetsskydd och barnets bästa (Mattsson, 2008). Dessutom motverkar delaktighet risken för de asymmetriska maktförhållanden som kan uppstå mellan vuxna och ungdomarna som är placerade (Mattsson, 2008).

Skau (2007) pekar på dubbelheten av maktlöshetsaspekten när barn och unga blir klienter, då barn och unga av naturen har en given maktlöshet mot vuxna, samt att de i klientrollen även där är i underläge. Maktlösheten i relationen mellan hjälparen och klienten menar Skau (2007) kan förstärkas av att klienten inte känner till sina juridiska rättigheter. Därav poängterar Skau (2007) vikten av att upplysa klienten, vilket i denna undersökning är ungdomen, om sina rättigheter och på så vis jämna ut maktbalansen.

Lennart lyfte upp att han önskade att han blivit mer informerad i förväg om hur tufft det kunde bli att bo i egen lägenhet, detta är något som även socialarbetarna i Sporrang och Toolanens (2010) undersökning tar upp. De menar att det är viktigt att förbereda ungdomarna på flytten genom att prata med dem innan om både det positiva och det negativa i förändringen (Sporrong & Toolanens, 2010).

Just att få vara delaktig kan enligt Antonovskys (2003) teori av KASAM tolkas ge ungdomen en högre känsla av hanterbarhet, då denna inte känner sig som bara ett offer för omständigheterna utan kan inse att olyckor händer och att han eller hon kan påverka resurserna han eller hon har till sitt förfogande och därigenom också reda ut olyckan.

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Positivt och negativt

Intervjupersonernas åsikter

Lennart berättar att han efter en tid i behandling utanför det egna hemmet vände sig vid de regler som fanns och att han till slut blev som beroende av dem. När Lennart sedan kom ut i eftervården försvann alla regler mer eller mindre på en och samma gång, vilket han upplevde som en stor svårighet att anpassa sig till.

Lennart har nu flyttat hem igen efter att hans eftervård avslutades och så här i efterhand känner han att han har fått en insikt i vad som gick fel med hans behandling och varför han är så besviken på sin eftervård.

Min eftervård gjorde inte någon skillnad för jag fick inte det sista steget. När man ska få eftervård hade det varit bättre om reglerna försvunnit lite och lite så att man kunde vänja sig. Jag hade det bra och allt fungerade i min eftervård men sen försvann allt och jag skulle flytta hem till min pappa där ingenting fungerade. Jag hade velat flytta hem lite och lite och sen hade jag velat ha kvar vissa av de regler jag haft innan, i alla fall i början. Nu kändes det som om allt det jag hade byggt upp bara försvann. (Lennart)

Lennart förklarar vidare att det som enligt honom hade behövts är mjukare övergångar mellan alla stegen, så att till exempel man får mindre och mindre regler på behandlingshemmet innan man ska ut i eftervården och att man i eftervården får behålla en del regler i början. Även när eftervården ska upphöra tycker Lennart att mjukare övergångar behövs. Då man till exempel kan flytta ut lite och lite och även här behålla vissa regler i början, förklarar han.

Lars berättar att han just nu är nöjd med sin eftervård som den är.

Men i början var jag inte alls nöjd, då var jag väldigt nere. Jag träffade min kontaktperson väldigt mycket då och det var bra för han visade att han var tillgänglig för mig när jag behövde honom, det känns bra och det är bra. (Lars)

Lars säger att han tyckte det var skönt att få komma till egen lägenhet, men att det var svårt i början med pengar. Han får pengar varje fredag som ska räcka hela veckan, men berättar att de ofta var slut redan efter helgen i början. Han är frustrerad för han tycker fortfarande att det är jobbigt med pengarna och menar att det är alldeles för lite pengar som man får i eftervården

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

för att klara sig på. Han vill poängtera att han tycker att ungdomarna i eftervård som har hand om sina egna pengar borde få mer pengar. Men samtidigt ser Lars fördelen för han har på grund av att han har begränsade pengar lärt sig leva snålt. När jag frågar honom vad eftervården har betytt för honom svarar han såhär:

Jag tycker det är bra att jag har kommit hit, jag har förändrats som person väldigt mycket. Jag har fått mycket bättre självförtroende! Jag vet inte vad som hade hänt om jag bott kvar hemma. Min kontaktperson är väldigt bra, han behandlar mig som en kompis, vi är likadana han och jag, är någon skysst mot mig är jag skyssta mot dem, behandlar du mig illa behandlar jag dig illa. Jag träffar min kontaktperson ganska mycket, mer i början i och för sig, men sen har jag även två andra i personalen som jag kan ringa om jag vill hitta på något och det känns bra.

Under samtalet med Lars poängterar han många gånger att hans kontaktperson är väldigt bra och att han får stort stöd från honom, men Lars inser också att alla kontaktperson inte är som hans.

Jag känner att jag kommer ha kvar min kontaktperson och en annan i personalen efter eftervården, inte som fortsatt stöd från personalen, men privat. Jag ska ta upp det sen innan jag flyttar ut att jag vill ha kvar min kontaktperson och träffa honom då och då oavsett om det är på hans arbetstid eller privat. Han vet hur det är, han fattar. (Lars)

I vårt samtal kommenterar Lars att det hade varit bra om den fortsatta kontakten med kontaktpersonen kom från socialen, att det fanns någon slags lag på att ungdomar har rätt till det efteråt om de vill det. För alla kontaktpersoner kanske inte vill eller kan lägga ner så mycket tid utanför sitt arbete som Lars kontaktperson är villig att göra. Att man får "fel" kontaktperson och då får en som inte vill eller kan engagera sig så kan vara väldigt dåligt för ungdomen menar Lars.

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Analys

Sture Korpi säger i en publikation på statens institutions syrelses hemsida att en institutionsbehandling måste följas av en god eftervård för att inte vara bortkastad (Statens institutions styrelse 2002b).

Lennart kände inte att han var redo när hans eftervård avslutades. Han kände att han och hans liv fungerade under behandlingen, men att det inte fungerade när han sen helt plötsligt stod utan hjälp och stöd, med en familj som inte utvecklats med honom. Andreassen (2006) tar upp en rapport som visar att ungdomarnas och familjernas framsteg ofta varierar, ofta utvecklades ungdomen men inte familjen. Rapporten pekar även på att den miljö som ungdomen ofta återvänder till inte heller den förändrats märkbart (Andreassen, 2006). Detta innebär enligt samma rapport att ungdomarna också bör lära sig strategier för att bemästra samma saker som bidragit till deras tidigare svårigheter (Andreassen, 2006).

Lunnan Hjort och Backe-Hansen (2008) har undersökt övergången från barnvården till vuxenlivet i Trondheim, Norge genom att samla in datamaterial genom frågeformulär och kvalitativa intervjuer med ungdomar, tjänstemän samt ledare. I undersökningen kom de bland annat fram till att ungdomarna kunde delas in i två grupper, de som var nöjda med de åtgärder de hade och de som var missnöjda och hade en låg tillit till barnvården. De som var nöjda med sina åtgärder upplevde den stöttning de fick som kontinuerlig och pålitlig, de hade samma omsorgspersoner och tjänstemän en längre tid och upplevde att de hade något att säga till om i utformningen av deras åtgärd. De som däremot var missnöjda kännetecknades av känslor av maktlöshet och misstro samt att de inte upplevde att de hade något att säga till om angående sin utformning av åtgärd. De hade också ofta upplevt många förflyttningar.

När man tittar på Lars och Lennarts upplevelser om sin eftervård ser vi liknande mönster som i Lunnan Hjort och Backe-Hansens (2008) undersökning. Lennart är missnöjd då han inte hade något att säga till om i sin utskrivning, tidigare när han hade något att säga till om var han mer nöjd och kände tillit. Lars uttrycker att han blir hörd och är nöjd med sin nuvarande situation mycket därför, han nämner även en tilltro till att hans kontaktperson kommer finnas kvar för honom, vilket är mycket positivt enligt honom. Detta stämmer väl överens med Lunnan Hjort och Backe-Hansens (2008) bild om att de ungdomar som var nöjda hade något att säga till om, hade kontinuerlig och pålitlig stöttning med mera.

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Lars upplever en känsla av tillit till att hans kontaktperson alltid kommer att finnas där för honom, att hans familj kommer bli bättre på att stötta honom genom att de nu har familjesamtal samt att hans vänner finns där för honom. Sett ur Antonovskys (2003) teori om KASAM kan detta ge Lars en hög känsla av sammanhang. Det vill säga en hög känsla av begriplighet, hanterbarhet samt meningsfullhet, då han har en känsla av tillit till förutsägbarheten i framtiden och att han kommer ha de resurser som krävs av honom samt att de utmaningar han kommer ställas inför känns meningsfulla nog att lägga energi på.

Enligt samma teori har Lennart låg känsla av sammanhang, då han inte upplever samma känsla av tillit och resurstillgänglighet som Lars, utan snarare tvärtom. Lennart upplever enligt Antonovskys (2003) teori inte att framtiden är förutsägbar utan snarare tvärtom då han exempelvis upplever att socialen och eftervården ”bara försvann”, Lennart upplever inte heller att det finns resurser för honom att ta till för att möta de krav han ställs inför, inte heller upplever han enligt denna teori mycket mening med att lägga ner sin energi på det.

Sammanfattande Slutdiskussion

Nedan kommer en sammanfattning av de analyser som de olika delarna i denna uppsats givit. Därefter kommer en diskussion kring ämnet och resultatet sammanfattat med mina egna vinklar och kommentarer. Även metod och källkritik kommer att behandlas här nedan.

Eftervård behövs och är viktig

All forskning jag har tagit del av inom området eftervård av ungdomar som varit placerade för vård utanför det egna hemmet har poängterat att eftervård behövs och är viktig. Andreassen (2006) skriver forskningen generellt visar att det under alla omständigheter finns ett klart behov av att följa upp ungdomarna efter utskrivning. Att institutionsplaceringen bara ska verka som ett första steg i ungdomens behandling har såväl Andreassen (2006) som Sporrang och Toolanen (2010) uttryckt, vilket stämmer väl överens med de ungdomar, som jag intervjuats, åsikter. I stort känns detta som en självklarhet för mig. För mig ger placeringen ungdomarna verktygen och under eftervården ska de lära sig att använda dem.

Familjen och ungdomens situations betydelse

Att familjen och den situation som ungdomen kommer ifrån när de placeras är av betydelse står också klart när jag ser till den forskning jag tagit del av. Andreassen (2006) tar upp det ekologiskt baserade behandlingsarbetet som går ut på att man arbetar med alla nivåer som omger ungdomen både under och efter behandlingen. Både de ungdomarna jag intervjuat och de socialarbetare som givit sin synvinkel i Sporrang och Toolanens (2010) undersökning uttrycker vikten av att familjen och familjens utveckling är av stor betydelse för ungdomens framsteg.

Andreassen (2006) tar även upp att det finns en risk att man skapar ett hinder för de allmänt positiva behandlingseffekterna efter utskrivning om man exkluderar föräldrarna ur behandlingen. Han påpekar även att det inte är rationellt att förvänta sig att de beteendeförändringar som ungdomen uppnått under behandlingen ska upprätthållas efter avslutad placering utan vuxenstöd (Andreassen, 2006). Vilket poängterar behovet av stöd från vuxna, antingen genom föräldrar eller genom en närvarande kontaktperson, eller både och som Lars tar upp i sin förhoppning om att få behålla sin kontaktperson efter avslutad eftervård, likväl som Lars också lyfter fram det positiva att han och hans familj går på familjesamtal för att även hans föräldrar ska kunna finnas där som ett stöd för honom, utefter de behov han har.

Ungdomens delaktighet

Av vikt är även att ungdomarna ges chans att vara delaktiga i sin egen behandling genom att ges rätten att komma till tals och genom att bli upplysta om sina juridiska rättigheter. Att ungdomarna ska få komma till tals finns lagstadgat i 6 kap. 11§ FB. Delaktigheten är viktig dels ur demokratiskt, rättsäkerhets och ur barnets bästas synvinkel (Mattsson, 2008). Men delaktigheten är även viktig för att undvika maktobalansen mellan klient och hjälpare (Skau, 2007). Trots att rätten att komma till tals finns lagstadgad, tillgodoses detta inte nödvändigtvis i praktiken (Mattsson, 2008). En möjlig orsak till detta anger Mattsson (2008) kunna vara att det saknas kunskap hos organisationerna och personalen gällande regelverket i det här avseendet, eller att det saknas resurser att förverkliga det. Mattsson (2008) kommenterar att den unge skall informeras om de åtgärder som rör dem, vilket i mina ögon är en av lösningarna på problemet. Ett förslag i min mening kan vara att tillsätta en utomstående

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

informationsansvarig, så att ungdomarna tillgodoses all kunskap om sina rättigheter som de behöver.

I England finns så kallade *specialist leaving care schemes* som involverar bland annat socialarbetare som uteslutande jobbar med eftervård (Lunnan Hjort & Backe-Hansens, 2008). Ungdomarna får som regel en *key worker* som bland annat ska finnas till hand och ge råd, men som även ansvarar för att informera ungdomen om dess rättigheter och möjligheter (Lunnan Hjort & Backe-Hansens, 2008). *Key workern* följer även med och stöttar ungdomen i möten med andra instanser (Lunnan Hjort & Backe-Hansens, 2008). Detta kan ge ungdomen den information och den kontinuitet i stöttning och hjälp som poängteras i mycket av den forskning jag har tagit del om rörande eftervårdsarbete med ungdomar. Även kontinuitet och tillit tas upp i Antonovskys (2003) teori om KASAM vilket jag kommer vidareutveckla nedan. Att ungdomen inte nås av information om deras rättigheter är ett problem som till exempel Mattsson (2008) tar upp, som nämnt ovan. Denna information är något som en *key worker* kan bistå med.

KASAM

Anledningen till att jag valt att använda mig av Antonovskys (2003) teori om KASAM är att vi inte kan utgå från att ungdomarna har med sig en hög känsla av sammanhang när de går in i en behandling, utan att vi istället ska jobba aktivt för att ge dem chansen att bilda det under och efter behandlingen. Människan vill enligt Antonovsky (2003) att framtiden och tillvaron ska vara något så när förutsägbar, genom att ge ungdomarna den trygghet och den tillit till de vuxna som finns kring dem under såväl behandlingen som eftervården ger vi dem en chans att skapa en känsla av att framtiden är förutsägbar. Min tro är både enligt min tidigare förförståelse, min erfarenhet och efter mina upplevelser av denna uppsats att tilliten och tryggheten av att där finns någon för dig är något av det viktigaste vi kan ge dessa ungdomar. Både under min tidigare praktik med ungdomar och i mina samtal med de två ungdomar inför denna uppsats är efterfrågan och uppskattningen av tillit och trygget något som ofta kommer fram. Många av oss tar den tryggheten för given, vi vet att där alltid finns någon för oss, precis som de flesta av oss upplever att vi har de resurser som Antonovsky pratar om i sin teori om KASAM, att hantera det eventuella hinder vi kommer möta på vägen. Många av de ungdomar jag mött i olika sammanhang kan inte ta detta för givet, och har ofta inte kunnat

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

göra det under någon tid av sin uppväxt. Därav vill jag belysa KASAM som en användbar teori att se dessa ungdomars situation med. För vikten av tillit, både till att det kommer finnas någon som ställer upp för dem och att de kommer ha de resurser som kommer krävas av dem tillgängliga kommer förhoppningsvis i slutändan ge dem det som Antonovsky (2003) kallar för meningsfullhet. Meningsfullhet i den betydelse att man ser framtiden som meningsfull och meningsfullhet i den betydelse att det är värt att möta de eventuella problem och krav som kommer uppstå längst vägen genom livet med energi. Att det i slutändan alltid är meningsfullt att kämpa vidare.

Handlingsutrymme/gräsrotsbyråkrati

Betydelsen av handlingsutrymme och gräsrotsbyråkrati är en annan vinkel av eftervården jag vill belysa. Alla människors givna personliga olikheter, samt deras situations olikheter gör i mina ögon det nödvändigt att ett visst handlingsutrymme existerar för de som arbetar med ungdomarna.

Svensson et. Al (2008) beskriver handlingsutrymme som något som formas av organisationen som yrkesutövaren arbetar inom, men även av saker som rutiner, professionella tolkningar, individuella faktorer hos socialarbetaren och klienten samt av traditioner. Till sitt förfogande har socialarbetaren resurser som klienten vill komma i åtnjutelse av, resurserna kan vara alltifrån materiella och ekonomiska resurser till saker som tid, kunskaper och befogenheter (Svensson et. Al, 2008).

Vad jag söker att poängtera är just möjligheten att forma hjälpen som erbjuds ungdomen efter ungdomens (klientens) individuella faktorer. Jag är medveten om de risker som finns med handlingsutrymme, så som att likvärdig problematik bemöts olika av olika socialarbetare, vilket kan leda till orättvis behandling, så som den orättvisa behandling Lars upplevde att han blev utsatt för när en vän till honom fick tillgång till en kontakt person mycket fortare än han själv. Men precis som socialarbetarna i Sporrang och Toolanens (2010) undersökning kommenterar är varje ungdoms eftervård individuell. Därför behövs ett visst handlingsutrymme. Socialarbetarna i Sporrang och Toolanens (2010) undersökning berättar att de alltid utgår från ungdomen och har ungdomen i centrum när eftervården planeras, även om de givetvis har organisationens ramar i ryggen sker ändå en individuell anpassning av

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

eftervården. Även Andreassen (2003) poängterar att individuellt anpassad eftervård är att föredra.

Under 1990 talet växte det fram intresseorganisationer i England som i större grad kunde tala för barnavårdsungdomarnas sak och som också genom forskning kunde belysa utskrivna barn och ungdomars utsatta situation (Lunnan Hjort & Backe-Hansens, 2008). Som resultat av denna forskning kom något som kallas *The Children (Leaving Care) Act 2000*. I enlighet med *The Children (Leaving Care) Act 2000* har myndigheterna i England som plikt att kartlägga och täcka de behov dessa ungdomar och barn har, de skall även hålla kontakt med dem tills de är minst 21 år (Lunnan Hjort & Backe-Hansens, 2008). Att göra detta ovan nämnda som en plikt kan vara en del av lösningen enligt min uppfattning, då det inte går att smita undan ansvaret för ungdomen. Det ger dessutom ungdomen rätten att bli uppmärksammas och ha stöd tills det att denne är minst 21 år.

Käll- och metodkritik

I denna uppsats har jag försökt att använda mig av så uppdaterad forskning och litteratur som möjligt. Något fåtal böcker är utgivna innan 2006, men jag har ändå bedömt dem relevanta på grund av deras innehåll. Dock har jag vid användning av litteratur tryckt innan 2006, varit medveten om dess ålder och därför kritiskt bevakat det som står där och därefter bedömt dess relevans för denna uppsats.

Vidare forskning

Vidare och bredare forskning om ungdomarnas egna upplevelser och åsikter om eftervård är något som jag ser vara av betydelse. Bredare i bemärkning av hur ungdomars upplevelser av eftervård är i andra länder än Sverige. Bredare även i den mening att fler ungdomars åsikter ska redovisas genom forskningen.

Slutkommentar

Min förhoppning genom denna uppsats är att belysa vikten av eftervård. Utan eftervården blir vården i sig nästan överflödigt både enligt mig och enligt de ungdomar jag har pratat med. I vårt samhälle och inom socialtjänsten är resursbrist ett ämne som dyker upp titt som tätt, men frågar du mig är eftervård ett av de effektivaste sätten att spara in de resurser som finns

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

tillgängliga. Genom att möta ungdomens behov och ge dem den hjälp och de resurser de behöver genom placering utanför det egna hemmet kommer de långsiktigt kosta samhället mindre pengar än om detta inte görs. Men om satsningen görs på ungdomen utan att den följs upp av en bra eftervård har resurserna som lags på ungdomen ganska ofta varit bortkastade, inte alltid men ofta. Så varför chansa? Enligt min åsikt är alla barn och unga värda en ärlig chans, därför tror jag på en större satsning på eftervård av ungdomar som placerats för vård utanför det egna hemmet och vill även poängtera betydelsen av att lyssna på vad ungdomarna själva har att säga.

Referenser

Tryckta källor

Andersson, Bengt & Johansson, Jan (2004). *Vård och behandling av ungdomar på institution.* Göteborg: psykologiska institutionen

Andreassen, Tore (2003). *Institutionsbehandling av ungdomar: vad säger forskningen?*

Stockholm: Gothi

Antonovsky, Aaron (2003): *Hälsans mysterium.* Stockholm: Natur och kultur

Aspers, Patrik (2007). *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden.* Malmö: Liber

Claussen, S-E & Kristofersen, LB (2008). *Barnevernsklienter i Norge 1990-2005.* NOVA rapport nr 3/2008. Oslo:NOVA

Höjer, Ingrid & Sjöblom, Yvonne (2010). *Young people leaving care in Sweden.*

Child and Family Social Work, vol. 15, no. 1, pp. 118-12

Lipsky, Michael. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services.* New York, The Russel Sage Foundatio

Lunnan Hjort, Jens & Backe-Hansen, Elisabeth (2008). Forskningsstatut. I: Bakketeig, Elisiv & Backe-Hansen, Elisabeth (red). *Forskningsskunnskap om ettervern.* Elisenberg: Allkopi, s 33-68.

May, Tim (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning.* Lund: Studentlitteratur

Matsson, Titti (2008). *Ungas delaktighet. Exemplet institutionsvård.* Forskningsrapport nr 2, 2008. Stockholm: Statens institutionsstyrelse

Repstad, Pål (1999). *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap.* Lund: Studentlitteratur

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Schiratzki, Johanna (2006). *Barnrättens grunder*. Studentlitteratur.

Skau, Greta Marie (2007). *Mellan makt och hjälp. Om det flertydliga förhållandet mellan klient och hjälpare*. Malmö: Liber AB

Socialstyrelsen (2008): *Individ och familjeomsorg, Lägesrapport 2007*. Artikelnummer 2008-131-5

Sporrong, Johanna, Toolanen Jenny (2010). *Eftervård, ett komplextbegrepp. En kvalitativ studie om eftervård för ungdomar*. Göteborg: Göteborgs universitet

Stenström, Nils (1998). *Utslussning och eftervård vid de särskilda ungdomshemmen*.

Stockholm: Statens Institutionsstyrelse

Svensson, Kerstin, Johansson, Eva, Laanemets, Leili (2008). *Handlingsutrymme. Utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur

Tishelman, Carol (1998). Några kritiska reflektioner över vårt okritiska bruk av KASAM. I: Kumlin, Tomas (red). *Känsla av sammanhang i teori, empiri och kritik*. Stockholm: forskningsrådsnämnden, s 79-88

Internetkällor

Socialtjänststyrelsen meddelandeblad (2009). *Ny bestämmelse om stöd och hjälp till barn och unga som har varit placerade*. Stockholm: Socialtjänststyrelsen.

http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8386/2009-126-164_2009126164.pdf Tillgänglig: 2011-01-03

Statens institutions styrelse (2002a). *SiS efterlyser bättre eftervård för ungdomar*. Statens institutions styrelse.

<http://www.stat-inst.se/press/nyhetsarkiv/2002/sis-efterlyser-battre-eftervard-for-ungdomar/>
Tillgänglig: 2011-01-03

Youth perspective on aftercare

Lunds universitet

Av: Tina Lundquist

Statens institutions styrelse (2002b). *Samarbete mellan SiS och socialtjänsten förutsättning för bra eftervård*. Statens institutions styrelse.

<http://www.stat-inst.se/press/nyhetsarkiv/2002/samarbete-mellan-sis-och-socialtjansten-forutsattning-for-bra-eftervard/> Tillgänglig: 2011-01-03

Sveriges offentliga statistik (2009). *Barn och unga – insatser år 2009. Vissa insatser enligt socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)*.

Sveriges officiella statistik.

<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18083/2010-6-28.pdf>

Tillgänglig: 2011-01-03

Vetenskapsrådet. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet.

http://www.ibl.liu.se/student/bvg/filarkiv/1.77549/Forskningsetiska_principer_fix.pdf

Tillgänglig: 2011-01-03

Bilaga

Intervjuguide

Inledning

- Vad är det första du tänker på när jag säger eftervård?
 - Associera fritt
- Hur skulle du med dina egna ord beskriva vad eftervård är?

Innan insats

- Minns du när du kom i kontakt med eftervård första gången?
 - Hur kändes det? Tankar? Funderingar? Positivt/negativt?
- Upplevde du att du hade något att säga till om i beslutet om din eftervård?
 - Fanns där någon som lyssnade på dig? Som du kunde vända dig till?
- Hur hade du velat att din första kontakt med eftervården skulle sett ut?
 - Fantisera fritt, vad tycker du varit bäst? Vad var bra/dåligt?
- Hur upplevde du den information du fick om eftervården?
 - Ville du haft mer/mindre/annorlunda?

Under tiden

- Hur kändes det när din eftervård påbörjades?
 - Förändringar? Positivt/Negativt?
- Kände du till vilka rättigheter/skyldigheter du hade under eftervården?
 - Tillräckligt/för mycket information?
- Hade du någon att vända dig till om du undrade något?

(Efter insatser)

- Hur ser du på din eftervård nu?
 - Vad var bra/ kunde blivit bättre? Något du velat ha mer/mindre av?
- Vad upplever du att eftervård har betytt för dig/i ditt liv?
 - Hur har den påverkat dig?
- Om du helt fritt hade fått utforma din egen eftervård, hur hade den sett ut?
 - Vad hade hjälpt dig? Hur ser du på det?

Allmänt

- Vad tycker du att eftervården har för betydelse allmänt sett?
- Hur tror du man hade kunnat hjälpa/underlätta för andra ungdomar som ska få eftervård?
- Något annat du vill berätta om, undrar över eller vill tillägga?